

Barbara Kielbasa¹

Uniwersytet Rolniczy im. H. Kołłątaja w Krakowie

Bezpieczeństwo żywności i odpowiedzialność producentów rolnych w świetle wdrażania wymogów wzajemnej zgodności

Wprowadzenie

Od 2004 roku, wraz z reformą Wspólnej Polityki Rolnej, otrzymywanie płatności bezpośrednich w gospodarstwach rolnych w Unii Europejskiej zostało powiązane z przestrzeganiem przez rolników określonych wymogów [14]. Mechanizm ten nazwano wzajemną zgodnością (cross-compliance) i oznacza on, że producent rolny musi spełniać wymogi, aby uzyskać płatności bezpośrednio w pełnej kwocie. Podstawowym wymogiem dla rolników jest przestrzeganie zasad dobrej kultury rolnej zgodnej z ochroną środowiska, a także wymogów w zakresie całościowego zarządzania gospodarstwem rolnym [12]. Całościowe zarządzanie gospodarstwem rolnym obejmuje przede wszystkim proces wytwarzania żywności wraz z wszystkimi jej etapami (pozyskiwanie płodów rolnych, przechowywanie, dystrybucja).

Wymogi wzajemnej zgodności ujęto w trzy tzw. obszary: A, B i obszar C [7]. Na tzw. obszar A składają się zasady ochrony środowiska naturalnego, na obszar B - wymogi bezpieczeństwa żywności i pasz produkowanych w gospodarstwach, a także zasady ochrony zdrowia zwierząt i roślin, a w obszarze C umieszczono warunki dobrostanu zwierząt. W Polsce wymogi obszaru A obowiązują od 2009 roku, obszaru B od 2011, a obszar C będzie obowiązywać od 2013 roku.

Z tytułu nie przestrzegania wymogów nakładane na rolnika są sankcje w postaci obniżenia całkowitej kwoty płatności, którą otrzymują [6,5]. W przypadku zaniedbania nie wynikającego z winy rolnika następuje obniżenie całkowitej kwoty płatności bezpośrednich o 3%, przy czym w przypadku wystąpienia drobnych niezgodności procent ten może zostać obniżony do 1% za tzw. drobne niezgodności. Natomiast w sytuacji stwierdzenia niezgodności celowej redukcja płatności może wynieść od 20% do 100% kwoty dopłat, co oznacza wykluczenie rolnika z systemu płatności bezpośrednich [3]. Unia Europejska przywiązuje szczególną wagę do niezgodności, które mogą stanowić bezpośrednie lub pośrednie zagrożenie dla zdrowia konsumentów [16,9]. Tak więc w przypadku zdiagnozowania niezgodności dotyczących bezpieczeństwa żywności, procent sankcji nie może być pomniejszony, co oznacza, iż tego typu nieprawidłowości nie mogą zostać uznane za drobne niezgodności.

¹ Mgr, B. Kielbasa, doktorantka, Uniwersytet Rolniczy im. H. Kołłątaja w Krakowie, Instytut Ekonomiczno-Społeczny, Zakład Rozwoju Obszarów Wiejskich i Doradztwa

Ochrona zdrowia publicznego w ramach regulacji Unii Europejskiej

Pierwsze regulacje dotyczące produkcji żywności w ramach Wspólnot Europejskich pojawiły się już w 1962 roku, kiedy powołano Komisję Kodeksu Żywnościowego [2]. Opracowano wówczas Kodeks Żywnościowy (tzw. Codex Alimentarius), zawierający podstawowe regulacje w produkcji żywności [3]. Dodatkowo w 2002 roku utworzono Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności, który sprawuje pieczę nad sektorem przetwórstwa rolno-spożywczego, ponadto wydaje opinie i prowadzi doradztwo w sprawie bezpieczeństwa żywności [4]. Bezpośrednią przyczyną wprowadzenia w Unii Europejskiej zaostrzonych przepisów dotyczących zdrowia publicznego była sytuacja na rynku produktów żywnościowych, a przede wszystkim pojawienie się groźnych dla człowieka epidemii, np. BSE, pryszczycy, ptasiej grypy. Powodem było także coraz większe zanieczyszczenie żywności, a przede wszystkim dioksynami i środkami chemicznymi [4].

Ponieważ rolnicy zajmują się wytwarzaniem tzw. produkcji pierwotnej, na nich także ciąży duża odpowiedzialność. Zakażenie żywności na tym etapie produkcji powoduje, iż traci ona swoją jakość, nie nadaje się do dalszego przetwarzania, bądź też po przetworzeniu nie może być spożywana przez ludzi. Rola producentów rolnych w tym zakresie to głównie kontrolowanie jakości produktów żywnościowych na każdym etapie procesu produkcyjnego oraz właściwe postępowanie ze zwierzętami gospodarskimi [10]. W celu zapewnienia bezpieczeństwa zdrowotnego konsumentów rolnicy prowadzący produkcję żywności powinni przede wszystkim przestrzegać zasad wchodzących w skład tzw. Dobrej Praktyki Rolniczej, Dobrej Praktyki Produkcyjnej oraz Dobrej Praktyki Higienicznej [8].

Oprócz wymienionych funkcjonują także inne systemy wspomagające procesy produkcji żywności bezpiecznej dla człowieka, zarówno w gospodarstwach rolnych, jak i w zakładach przetwórstwa rolno-spożywczego, np. Dobra Praktyka Dystrybucji, Dobra Praktyka Weterynaryjna oraz Analiza Zagrożeń i Krytyczny Punkt Kontrolny (HACCP) [8]. Przedsiębiorstwa przetwórstwa rolno-spożywczego prowadzące produkcję, przetwarzanie lub dystrybucję żywności są zobowiązane do wdrożenia i przestrzegania procedur systemu HACCP (na podstawie Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 852/2004). Wymagania te dotyczą m.in.: stanu technicznego budynków i instalacji, jakości wody przeznaczonej do celów spożywczych, przechowywania odpadów z produkcji żywności, zatrudnionego personelu, narzędzi, urządzeń i wyposażenia zakładów [15,17].

Wymagania dla producentów żywności w ramach wzajemnej zgodności

Jednym z wymogów zawartych we wzajemnej zgodności, dotyczących bezpieczeństwa żywności, jest zakaz wprowadzania na rynek żywności, która może być szkodliwa dla zdrowia ludzi lub nie nadaje się do spożycia. Rolnicy, którzy produkują żywność pochodzenia roślinnego lub zwierzęcego powinni właściwie postępować z odpadami z gospodarstwa i z substancjami niebezpiecznymi, czyli w taki sposób, aby nie

istniało zagrożenie zanieczyszczenia produktów pochodzenia zwierzęcego lub roślinnego. Dodatkowo rolnicy, którzy wytwarzają produkty pochodzenia zwierzęcego powinni znać procedury postępowania w przypadku podejrzenia chorób zakaźnych w swoim gospodarstwie oraz zasady zapobiegania rozprzestrzenianiu się tych chorób [11]. Weterynaryjne produkty lecznicze muszą być stosowane zgodnie z zaleceniami lekarza weterynarii, a środki ochrony roślin i produkty biobójcze zgodnie z instrukcją na opakowaniu.

Dodatkowo w ramach wzajemnej zgodności określono wymóg sporządzania i przechowywania w gospodarstwach dokumentacji dotyczącej m.in. przeprowadzonych kontroli zwierząt lub produktów zwierzęcych przez odpowiednie służby, rodzaju i pochodzenia paszy, którą skarmiane są zwierzęta gospodarskie, użytych weterynaryjnych produktów leczniczych, wraz z datami ich podawania i okresami karencji, wyników wszelkich analiz z próbek pobranych od roślin lub zwierząt, oraz stosowanych środków ochrony roślin i produktów biobójczych.

W sytuacji gdyby producent rolny uznał, iż wyprodukowana przez niego żywność lub pasza nie spełnia wymogów bezpieczeństwa dla konsumentów, powinien podjąć kroki w celu natychmiastowego wycofania jej z rynku oraz powiadomić właściwe władze (tj. Państwową Inspekcję Sanitarną, Inspekcję Weterynaryjną), następnie współpracować z organami władzy, a także poinformować konsumentów o przyczynach wycofania produktów.

Materiał i metody

Głównym celem pracy była ocena poziomu dostosowania gospodarstw rolnych do wymogów bezpieczeństwa żywności. Badaniem objęto próbę 60 indywidualnych gospodarstw rolnych położonych w trzech województwach: małopolskim, łódzkim i opolskim. Wybrano po 20 gospodarstw z każdego województwa, przy czym były to gospodarstwa zróżnicowane: o różnej wielkości ekonomicznej (od 4 do 100 ESU) i różnym typie produkcyjnym (gospodarstwa tzw. roślinne, trzodowe, mieszane i mleczne). Do pozyskania danych zastosowano metodę case study, która polega na szczegółowej analizie obiektu lub obiektów. Do analizy wybranych gospodarstw pod kątem spełniania wymogów wzajemnej zgodności zastosowano tzw. pakiet list kontrolnych, opracowany przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi (www.minrol.gov.pl lub cc.cdr.gov.pl). Listy kontrolne zawierają wszystkie wymogi w ramach wzajemnej zgodności i są narzędziem stosowanym przez doradców rolniczych i/lub rolników w celu analizy gospodarstw pod kątem spełniania wymogów. Na listach kontrolnych doradca musi zaznaczyć, czy dany wymóg zgodności jest w gospodarstwie „spełniony”, „nie spełniony”, bądź też „nie dotyczy” badanego gospodarstwa. Badania realizowano w gospodarstwach w trakcie bezpośredniego wywiadu z rolnikami i przy udziale doradcy rolniczego, który współpracował z gospodarstwem.

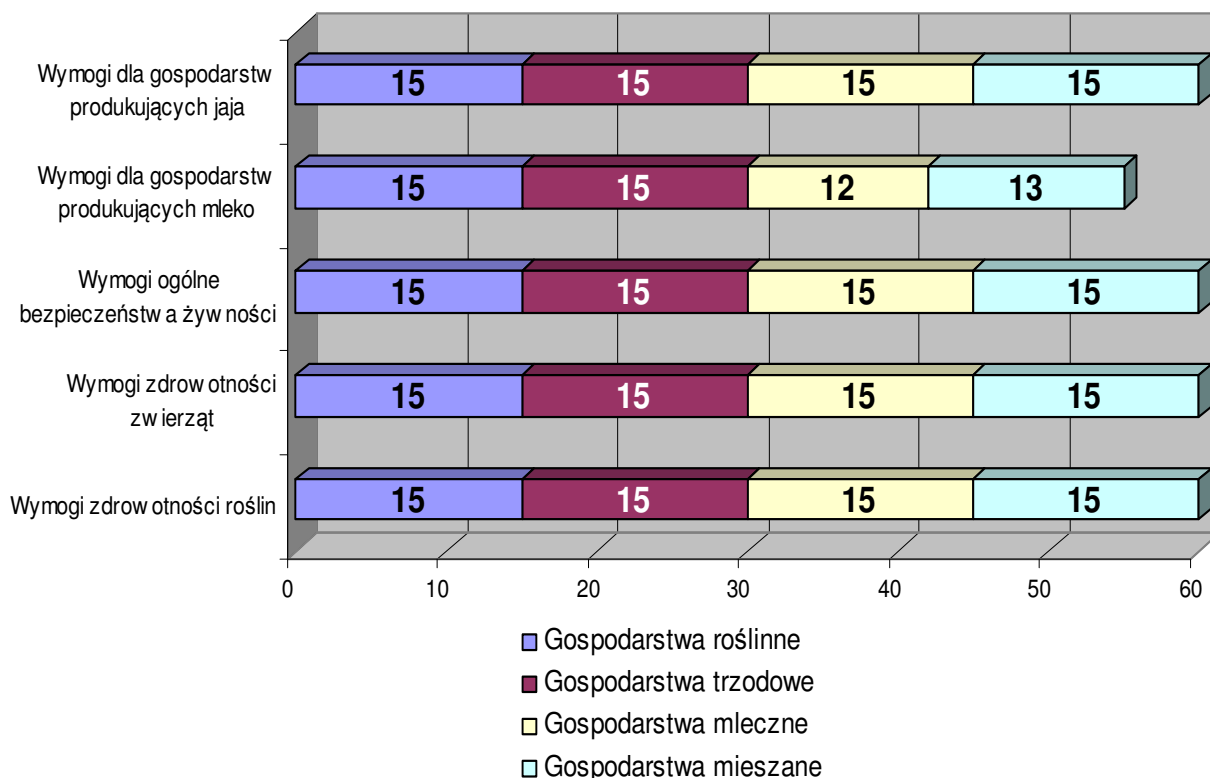
Poziom dostosowania badanych gospodarstw do wymogów bezpieczeństwa żywności– analiza przypadków

Na podstawie case study gospodarstw pod kątem wymogów wzajemnej zgodności dotyczących bezpieczeństwa żywności ustalono, że wszyscy rolnicy przestrzegali zakazu wprowadzania na rynek żywności, która mogłaby być szkodliwa dla zdrowia lub nie nadawać się do spożycia przez ludzi. Rolnicy deklarowali, iż przestrzegają obowiązku zapobiegania rozprzestrzenianiu się chorób zakaźnych zwierząt, a także podejmują środki ostrożności w sytuacji przyjmowania do gospodarstw nowych zwierząt (np. z zakupu).

Kierownicy przestrzegali zasad stosowania dodatków do pasz, weterynaryjne produkty lecznicze stosowali zgodnie z zaleceniami lekarza weterynarii, a środki ochrony roślin i produkty biobójcze - zgodnie z instrukcją ich stosowania dostępną na opakowaniach. Na podstawie uzyskanych informacji z gospodarstw stwierdzono, iż rolnicy przechowywali sprawozdania i dokumenty dotyczące kontroli zwierząt i produktów pochodzących ze zwierząt, paszy podawanej zwierzętom i weterynaryjnych produktów leczniczych. Wizyta na miejscu pozwoliła stwierdzić, że pasze były przechowywane z dala od substancji niebezpiecznych, a miejsca do ich przechowywania były suche, wolne od szkodników i regularnie czyszczone. Pasze lecznicze rolnicy prawidłowo izolowali od pasz zwykłych. Wszyscy kierownicy, którzy kupowali i stosowali w gospodarstwie pasze zaopatrywali się w zakładach zatwierdzonych i zarejestrowanych, co było potwierdzone dowodami zakupu.

Istotne są wymagania weterynaryjne dla gospodarstw produkujących mleko przeznaczone do obrotu, które w badanej próbie dotyczyły wszystkich gospodarstw mlecznych (tj. 15 gospodarstw), 6 mieszanych i 1 trzodowego. W badanych gospodarstwach zajmujących się wyłącznie uprawą polową (tzw. roślinnych) nie produkowano mleka do obrotu, stąd też wymogi te nie obejmowały tych gospodarstw. Na podstawie wizyty na miejscu ustalono, iż w tych gospodarstwach zwierzęta, od których pozyskiwano mleko były w dobrym stanie zdrowia, co potwierdzały wyniki badań i zaświadczenia lekarza weterynarii, posiadane przez rolników. Jak wynika z relacji rolników zwierzętom nie podawano niedozwolonych substancji. Wymogi w zakresie postępowania w przypadku wystąpienia groźnych chorób lub podejrzenia ich występowania nie dotyczyły badanej próby. Wynika to z faktu, iż w badanych gospodarstwach nie występowały takie choroby. Rolnicy, z którymi przeprowadzono wywiady, znali jednak zasady postępowania w sytuacji ewentualnego wystąpienia groźnych chorób w gospodarstwie, ponieważ wszyscy uczestniczyli w szkoleniach z zakresu wymogów wzajemnej zgodności.

Ostatnim, ale nie mniej istotnym elementem wzajemnej zgodności są wymogi dotyczące pomieszczeń i wyposażenia dla gospodarstw produkujących mleko do obrotu. Na podstawie wizyty na miejscu stwierdzono, iż w 5 przypadkach w gospodarstwach znajdował się przestarzały lub niesprawny sprzęt do dojenia, a pomieszczenia nie były odpowiednio przystosowane do przechowywania pozyskanego mleka (rys 1).

Rys. 1. Stopień spełnienia wymogów wzajemnej zgodności dotyczących bezpieczeństwa żywności w badanej próbie

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

Niezgodności wystąpiły w 3 gospodarstwach wyspecjalizowanych w produkcji mleka i w 2 z produkcją zarówno roślinną jak i zwierzęcą (tzw. mieszanych) (rys. 1). W pozostałych gospodarstwach rolnicy deklarowali, że wszystkie urządzenia do dojenia i przechowywania mleka są utrzymywane w czystości i często dezynfekowane.

Podsumowanie

Wymogi bezpieczeństwa żywności (tj. w ramach obszaru B wzajemnej zgodności) obowiązują polskich rolników od 2011 roku. Na podstawie szczegółowej analizy gospodarstw, zróżnicowanych pod względem wielkości użytków rolnych, wielkości ekonomicznej oraz specjalizacji, można stwierdzić, iż badane gospodarstwa były przygotowane do wypełniania wymogów wzajemnej zgodności. W badanych obiektach przestrzegano zasad stosowania środków ochrony roślin, ochrony zdrowia zwierząt, a kierownicy tych gospodarstw uczestniczyli w szkoleniach dotyczących wzajemnej zgodności.

Pojawia się jednak kwestia dostosowania technologii produkcji produktów pierwotnych, a przede wszystkim zapewnienia odpowiednich warunków pozyskiwania mleka do obrotu. Wymogi

w tym zakresie są bardzo restrykcyjne i mimo długotrwałego procesu dostosowywania badanych gospodarstw, wciąż występują w tym zakresie niezgodności z normami bezpieczeństwa żywności, ujętymi w wymogi wzajemnej zgodności. Sytuacja taka wystąpiła w 8% badanej próby. Stąd też skuteczne zarządzanie gospodarstwami rolnymi w zakresie spełnienia wymogów bezpieczeństwa żywności związane jest z podejmowaniem decyzji strategicznych, przede wszystkim dla gospodarstw specjalizujących się w produkcji mleka, bydła opasowego i trzody chlewnej.

Streszczenie

W pracy przedstawiono wyniki szczegółowej analizy indywidualnych gospodarstw rolnych, zróżnicowanych pod względem wielkości użytków rolnych, wielkości ekonomicznej, specjalizacji i lokalizacji, w celu przedstawienia stopnia spełniania wymogów wzajemnej zgodności. Określono dla gospodarstw poziom spełniania wymogów dotyczących bezpieczeństwa żywności, wchodzących w skład wymogów tzw. obszaru B wzajemnej zgodności. Na podstawie przeprowadzonego case study można stwierdzić, iż gospodarstwa były dobrze przygotowane do spełniania wymogów bezpieczeństwa żywności. Zidentyfikowane niezgodności w badanych gospodarstwach dotyczyły zwłaszcza technologii produkcji mleka.

Food safety and agricultural producers`responsibility in the light of the cross-compliance requirements

Abstract

The paper presents the results of a detailed analysis of individual agricultural holdings, differing in terms of agricultural land, economic size, specialization and also location, in order to demonstrate the degree of satisfying cross-compliance requirements. The results show the level of compliance with food safety requirements, which are part of the so-called area B of cross-compliance. Based on conducted studies it can be stated that the holdings were well prepared to meet food safety requirements. Non-compliances (irregularities) found in the sample related mainly to milk production technology.

Literatura

- [1]. Duer I., Fotyma M., Madej A., (zespół redakcyjny): Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa, Warszawa 2002.

- [2]. Kania J., Kiełbasa B.: The role of Farm Advisory System in implementation of cross-compliance requirements among Polish farmers, ESEE Proceedings, European Seminar on Extension Education 2011, ISBN 978-951-9411-54-5.
- [3]. Kijowski J., Sikora T. (red.): Zarządzanie jakością i bezpieczeństwem żywności: integracja i informatyzacja systemów, Wyd. Naukowo-Techniczne, Warszawa, 2003.
- [4]. Kiryjow J. (red.): Integracja polskiej wsi i rolnictwa z Unią Europejską - Wspólna Polityka Rolna. Fundusze Strukturalne, Sekcja Analiz Ekonomicznych Polityki Rolnej FAPA, Wyd. SGGW, Warszawa, 1998.
- [5]. Kotecki A. (red. meryt.): Aktualne problemy rolnictwa, gospodarki żywnościowej i ochrony środowiska, Wyd. Akademii Rolniczej, Wrocław, 2006.
- [6]. Kundera J. (red.): Economic integration in the EU enlarged - from free trade towards monetary union, Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 2009.
- [7]. Krzyżanowska Z. et al: Minimalne wymagania wzajemnej zgodności (cross-compliance) dla gospodarstw rolnych: przewodnik dla doradców, Wyd. Centrum Doradztwa Rolniczego, Radom, 2010.
- [8]. Luning P.A., Marcelis J.W., Jongen W.M.F.: Zarządzanie jakością żywności: ujęcie technologiczno-menedżerskie, Wyd. Naukowo-Techniczne, Warszawa, 2005.
- [9]. Łuczka-Bakuła W. (red.): Gospodarka żywnościowa i obszary wiejskie wobec procesu globalizacji, Wyd. Akademii Rolniczej w Poznaniu, Poznań, 2004.
- [10]. Markiewicz M. (red. nauk.): Gospodarstwa rolne w Unii Europejskiej: koszty i korzyści, Wyd. FAPA, Warszawa, 2001.
- [11]. Nowicka-Skowron M. (red.) Zarządzanie w agrobiznesie - Management in Agriculture, Wyd. Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa, 2008.
- [12]. Oskam A., Meester G., Sivilis H.: EU Policy for agriculture, food and rural areas, Wageningen Academic Publisher, Wageningen, 2010.
- [13]. Rozporządzenie MRiRW z dnia 1 kwietnia 2010 roku w sprawie liczby punktów, jaką przypisuje się stwierdzonej niezgodności oraz procentowej wielkości zmniejszenia płatności bezpośredniej, płatności cukrowej, płatności do pomidorów lub wsparcia specjalnego (Dz. U. nr 67, poz. 434 z późn. zm.).
- [14]. Siekierski J.: Rolnictwo i wieś przed i po akcesji Polski do Unii Europejskiej, Wyd. Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie, Kraków, 2010.

- [15]. Turlejska H., Pilzner U.: Wdrażanie systemu HACCP w małych i średnich przedsiębiorstwach sektora żywnościowego: poradnik dla kierujących zakładem, Wyd. FAPA, Warszawa, 2003.
- [16]. Wiśniewska M.: Od gospodarstwa do stołu: organizacja i zarządzanie jakością oraz bezpieczeństwem produktu żywnościowego, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, 2005.
- [17]. Witrowa-Rajchert D., Nowak D. (red.): Metody zapewnienia jakości i bezpieczeństwa w przetwórstwie żywności, Wyd. SGGW, Warszawa, 2004.